
М.М. Черенков,
кандидат філософських наук,
докторант Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України

ВІД ІЗОЛЯЦІОНІЗМУ ДО “ВХОДЖЕННЯ У СВІТ”: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ РЕФЛЕКСІЇ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНСЬКИХ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ЦЕРКВАХ

Основні тенденції розвитку євангельського протестантизму в українському соціумі визначаються динамікою співвідношення протилежних векторів церковної трансформації: модернізму і консерватизму, екуменізму і сепаратизму, соціального служіння і євангелізму, соціалізації і маргіналізації. Подолання ізоляціонізму стає нагальною проблемою для лідерів конфесій і церковних дослідників [3; 9; 12; 15]. Стає актуальним питання про узгодження різних векторів розвитку євангельських церков, створення цілісної картини трансформацій і визначення головної, рівнодіючої тенденції.

В євангельському світі завжди існували конфлікти між консервативними баптистами, соціально активними євангельськими християнами, екзальтованими п'ятидесятниками, але доктринально ці течії майже не відрізнялись. Різні соціальні позиції і культурно-богословські форми сприймалися як допустиме розмаїття всередині євангельського братства. Вся історія євангельського протестантизму в Україні відбувалася під знаком діалогу між різними євангельськими церквами, проєктів об'єднання чи спроб знайти межі плюралізму й спільне коло євангельської ортодоксії.

Братські стосунки між євангельськими церквами пройшли еволюцію від принципів зовнішньої дипломатії до активного співробітництва у 20-х роках ХХ ст. За радянської доби відбувся наступний етап зближення – від спільності історичної долі (існування в одному союзі ВР ЄХБ) до спільності вільної та усвідомленої по той бік організаційних кордонів. Справжній виклик плюралізму євангельські церкви відчули після розпаду СРСР, коли утворились численні об'єднання і союзи. Історичні причини розділення між євангельськими церквами втратили своє значення. Залишається значна кількість консервативних церков, які засновують свою ідентичність на радянському досвіді і не сприймають плюралістичну реальність. Але більшість існуючих євангельських церков виникла у пострадянську добу і пов'язує власну ідентичність не стільки з історією чи певною конфесією, скільки з євангельськими богословськими принципами і цінностями. Йдеться про ерозію конфесійної протестантської ідентичності й утворення нової міжконфесійної чи позаконфесійної євангельської спільності.

Євангельські церкви орієнтуються на майбутнє, а не в минуле; на реформи, а не на традиції; на активне соціальне служіння, а не на храмову літургію; на сучасні моделі і форми, а не на радянський досвід маргінального існування церков.

Євангельське християнство сприймає сучасність і сучасне суспільство як сферу свого життя і служіння, долаючи дуалізм церкви і суспільства, релігії і культури. Своїм основним завданням євангельські церкви вважають не збереження традицій і дотримання їх в усій буквальності, а їх творче продовження відповідно до духовних запитів і соціальних потреб секулярного суспільства.

Характерною рисою євангельських церков вважають пріоритет локальної ідентичності, помісності, що може приймати негативну спрямованість на сепаратизм, опозицію екуменічним ініціативам, чи позитивну спрямованість на об'єднання церков на основі євангельських принципів.

У дослідженнях західних християнських істориків до українських “євангеліків”, крім баптистів, євангельських християн і п'ятидесятників зараховують і адвентистів [5]. Таке об'єднання є безпрецедентним для західного протестантизму і швидше пов'язано зі

спільним положенням даних конфесій щодо православ'я, ніж із богословською самоідентифікацією. Консервативні євангельські церкви свою доктринальну ідентичність засновують на трьох складових: біблійних істинах, Символах віри і віросповіданнях. Так, для баптистів і християн віри євангельської дві позиції є спільними, а розподільною – саме третя (третя за рівнем значущості). Апелюючи до віросповідань, євангельські християни підкреслюють свої конфесійні особливості, визнаючи водночас їх відносний характер. Віросповідання потрібні для розрізнення, ідентифікації, оскільки мало бути “християнином взагалі” [13, 19].

Для євангельського протестантизму характерний подібний “парад ідентичностей”, що неодноразово ставало предметом спеціальних досліджень. К.Барт серед характеристик євангельського співтовариства вирізняв множинність і неоднорідність: “Місцеві, регіональні і національні відмінності способу існування церков були й лишаються поряд з іншими, що глибоко проникають, відцентровими чинниками досить сильними, а доцентрові сили – досить слабкими, щоб остаточно поставити під сумнів єдність християнських громад між собою – і тому зробити бажаним і потрібним особливий “єкуменічний рух” [1, 68].

Для нашого аналізу є важливим підкреслити і зворотній зв'язок: розмаїття сповідань у межах протестантизму відкриває можливість для реінтеграції церков і течій у спільність нового типу, яка вирізняється відкритістю, внутрішньої свободою й постійною зміною конфігурації соціальної інфраструктури.

Лідер українських п'ятидесятників М.Паночко зазначає: “Не важливо, куди новонавернений піде, важливо, щоб він пішов до Бога. Мені здається, що ми маємо зараз стати, як та жінка, яка просила Соломона віддати свого сина чужій, аби тільки дитя навпіл на розрубали” [12, 3]. На думку єпископа, саме спільні євангелізації сприятимуть консолідації християн на ниві Божій.

Конкретніше висловлюється баптистський євангелізм В.Гамм, який завжди говорить про євангельське християнство без поділу на деномінації: “Питання конфесій – це питання сучасності. Якщо порівняти всі протестантські конфесії, то в плані Абсолюту розбіжностей немає. Розбіжності – у другорядних питаннях, але не в принципових. Тому питання конфесій – це питання другорядне” [3, 2].

Протестантські євангельські церкви, розділені структурно, поєднуються у своїй соціальній позиції. Спільними рисами слов'янського протестантизму називають соціальну активність, динамізм, серйозне ставлення до віри, високі етичні принципи. Автори сучасних досліджень визнають, що світ євангельського протестантизму (насамперед баптизму і п'ятидесятництва) раніше вважали примітивним і інтелектуально бідним, а сьогодні розкривають його як багатовимірний, глибоко духовний, інтелектуальний, цікавий для релігієзнавців і навіть для православних богословів [16].

П'ятидесятницькі, баптистські й різні “євангельські” церкви утворюють якісно нову спільноту, відкриту і для історичних церков, в якій доктринальні і соціальні особливості поступаються місцем єдності на основі прийняття фундаментальних принципів Реформації і нових актуалізацій Євангелія.

У соціальному вченні українських євангельських протестантів домінують консервативні моделі. Як недвозначно висловився лідер українських п'ятидесятників М.Паночко, “краще консерватизм, ніж лібералізм. Біблія лібералізму не припускає” [17].

Відомий учений, представник інтелігенції євангельських церков І.Подберезький категорично заперечує можливість ліберальних тенденцій у баптизмі: “Свободу у баптизмі ніколи не розуміли як лібералізм, як вседозволеність. Особливо різко баптисти відкидають “свободу” тлумачення Біблії: вона була й лишається найвищим авторитетом у всіх питаннях віри” [14, 36].

Німецький філософ, представник євангельської церкви Г.Рормозер зазначає: “Підозри й постійні докори у фундаменталізмі не повинні зупиняти християн. При правильному розумінні фундаменталізм і свобода взаємопов'язані. Усвідомити

розбіжності й єдність фундаменталізму і свободи дуже важливо у нинішній політичній ситуації” [15, 230]. Зокрема, Рормозер попереджає про небезпечність поширення феміністських ідей і редукції богослов'я до моралі.

Значного поширення в євангельських церквах отримали погляди американського консервативного євангельського богослова Дж.Мак-Артура, відомого критика прагматизму, лібералізму і екуменізму. Мак-Артур виступає проти екзальтованого (влада дива) і раціоналістичного (влада розуму) образів християнства. На його думку, спроби зробити Євангелій прийнятним для різних культур, пристосувати його до сучасності, наслідувати віянням часу, є зрадою ортодоксії: “Помилка прагматизму полягає у тому, що він надає перевагу методам, які “діють”, які більш дієві, ніж біблійні. Замість того, щоб порушити питання: “Чому вчить Біблія щодо служіння у церкві?” і слідувати за біблійним зразком, він починає з питання: “Чого хочуть невіруючі?” і формує відповідну стратегію. Але богослужіння у церкві не призначені для невіруючих” [8, 22].

Мак-Артур і його послідовники в Україні (Ірпінська духовна семінарія, Слов'янське євангельське товариство) принципово не згодні з підходом популярного телепроповідника Р.Шулера, який заявив: “Церква в Америці і Західній Європі втрачає силу, вплив і людей. Я вважаю, що такий занепад став наслідком піднесення догмату Богоцентризму над задоволенням більш глибоких емоційних і духовних потреб людства” [8, 26]. Однак консервативне євангельське богослов'я вбачає небезпеку в такому акцентуванні людини, гуманізмі, психологізмі і редукції есхатологічного до соціального: “Сьогодні не є популярними проповіді про небеса, про події останніх часів, оскільки наш розум зосереджений на сьогодні” [8, 27].

Тривалий час між консервативними і сучасними церквами мала місце конкуренція у динаміці зростання, численності вірних, активності у служінні. Сьогодні стає очевидним, що можливість зростання зберігається для всіх церков – від фундаменталістських до ультрамодерністських, адже вони поповнюють кількість своїх членів із різних демографічних і соціальних категорій, критерії розвитку також є різними.

Результати досліджень організації “Faith Communities Today” свідчать, що церкви, відкриті до змін, зростають набагато активніше [2]. Так, 2005 року 46% церков, готових до трансформації свого соціального образу, мали найвищі показники відвідування богослужінь, і лише 15% консервативних церков мали високий рівень активного церковного життя. Дослідники відзначають, що найбільш динамічно розвиваються молоді церкви, засновані лідерами нового покоління, в яких переважає молодь.

Водночас В.Єленський ще 2002 р. звернув увагу на новий феномен у церковному житті євангельського християнства – стабільність і зміцнення позицій консервативних церков [4].

Чимало євангельських лідерів вважають, що зростання консервативних євангельських церков пов'язане з особливою серйозністю, навіть строгістю у питаннях віри. Канадський теолог Т.Харпер піддає сумніву це твердження і зазначає, що в невеликих громадах зростання помітніше, та й резонанс від критики і негативізму значно більший, ніж від послідовного і системного соціально-конструктивного служіння сучасних церков: “Великі ліберальні конфесії, попри певні проблеми, укорінені в демографічній структурі міста. Тоді як консервативні християни перебувають на периферії релігійного життя... Можливо ліберали неспроможні дати прості чорно-білі рішення для людей, які втомилися від невизначеності життя. Але на складні питання частіше відповідають саме ліберальні церкви” [19]. На думку теолога, під час суспільних змін легко зібрати натовп людей, якщо пропонувати їм догматичні, авторитарні, книжкові відповіді. Віра у Богодухновенність Письма, вважає він, применшує роль самої людини в роздумах над істинами віри. Канадський ліберальний богослов твердить, що суть релігії полягає зовсім не у визнанні безпомилковості істин віри, а в дослідженні і осмисленні їх.

Ю.Куксенко, один із відомих лідерів євангельського руху в СРСП, акцентує проблему компромісу зі світом як основну небезпеку в історії євангельських церков. На

думку пастора, компроміси із секулярним світом, державною і релігійною владою готують майбутнє для універсальної релігії антихриста [6, 7]. Водночас Куксенко розглядає закономірності розвитку сучасного євангельського руху на прикладі ситуації у ВР ЄХБ на початку 60-х років минулого століття: “Робітники ВР ЄХБ хоч і втратили віру у всемогутність Божу, але були братами. Тому ми і говорили з ними як з братами і наші стосунки не виносили на суд світу. Розділення ми розглядали як тимчасове явище” [6, 8]. Інакше кажучи, засуджуючи компроміси, навіть найбільш радикальні лідери усвідомлювали єдність євангельського руху, потребу у братських стосунках навіть із ліберальними і провладними церквами.

Водночас розділення лишається досі, а відчуженість між євангельськими церквами за лініями консерватизм/лібералізм, соціальний активізм/сепаратизм дедалі посилюється. Як зауважує протестантський історик Т.Нікольська, “у церкві ЄХБ досі зберігаються елементи закритої субкультури: неприйняття позитивного досвіду історичних церков, насторожене ставлення до світської освіти, науки і культури, яке часом доходить до культурного нігілізму, соціальна пасивність” [10, 11].

Так, визнаючи важливу роль ЗМІ у формуванні особистості, її духовного світу, євангельські богослови підкреслюють і пов’язані з цим негативні деформації самоідентичності людини і взаємин між людьми, піддають сумніву можливості технологічної модернізації християнської проповіді: “Зло міцно облаштувалось в електронних ЗМІ” [14, 40]. Водночас в Інтернеті поширюються неформальні християнські форуми і навіть віртуальні церкви, і лідери більш відкритих до сучасності християнських груп вдало використовують ці нові можливості.

Повернення до фундаментальних цінностей і віросповідних засад вважають метою кожного реформаторського руху. Однак саме сьогодні, в контексті сучасних глобальних трансформацій, намагання консерваторів і фундаменталістів відтворити зразки славного минулого стає найбільш резонансною реакцією. Народження фундаменталізму пов’язують саме з протестантизмом, в якому фундаментом віри визнається Писання й особистий духовний досвід. Емоційне, психологічне, ідеологічне повернення до основ у євангельських церквах закладено у логіці розвитку протестантизму, який народжував усе нові форми вчення і практики, сучасним виявом чого стали п’ятидесятницькі і нові євангельські церкви [18]. Рівайвелізм – безперервна лінія локальних і тимчасових відроджень – є властивим євангельському руху і стає способом очищення віри, формою взаємодії з навколишнім секулярним світом.

В умовах поширення глобальної культури ізоляціонізм лишається соціально-богословською доктриною консервативних євангельських церков, однак сучасні церкви усвідомлюють, що потрібна не “залізна завіса”, а богословський діалог із західними протестантами (які вже мають досвід служіння в умовах секуляризації і виробили системні теоретичні підходи) і навколишнім секулярним світом.

Показово, що офіційне видання консервативних церков християн віри євангельської дає місце критиці своїх традицій: “Дивне явище: християнство пересічному споглядачеві часто здається лише релігією заборон, чимось категоричним, консервативним, аскетичним і суворим. І саме ми, християни, нав’язуємо людям цю думку, забуваючи, що насправді християнство – це вістка свободи, яка відкриває людині шлях до чистоти. І пролягає він аж ніяк не через церковні заборони і табу, а через відродження людського духу та його єднання зі Всемогутнім Творцем, Який є джерелом чистоти, моральності й святості. І саме тоді, коли люди дійсно усвідомлювали це, християнство мало неабиякий вплив не тільки на життя певної людини чи групи людей, а й на цілі нації” [9, 21].

Секуляризацію церковних і суспільних форм в Європі й Америці сприймають цілком негативно, причому наслідки секуляризації виводять не з протестантського впливу, а з відмови від цього впливу, від євангельських принципів у суспільстві: “Прийняття біблійних принципів життя є запорукою успішного життя цілих націй. Сполучені Штати Америки та країни Європи — чудовий приклад цього. В усьому цьому насторожує єдине:

невже представники цих народів нині не усвідомлюють, що стало істинною причиною їхнього процвітання? Протягом близько 500 років вони формували свою мораль, базуючись на Біблії, а нині впевненим розчерком пера викреслюють слово “Бог” зі своєї Конституції” [9, 22].

Відомий євангеліст В.Гамм підтримує обережність щодо західного лібералізму і акцентує на особливому місці українського протестантизму на перехресті богословських тенденцій: “Україна є ніби сполучною ланкою між табором, що відкидає Бога, табором ліберального богослов’я Західної Європи й релігійною пошестю Сходу” [3, 2].

Український протестантизм може стати новим синтезом християнських традицій, який стане актуальною відповіддю на виклики часу. Рецепція досвіду західного протестантизму стає неодмінною складовою нової парадигми служіння українських церков. Західні місіологи звертають увагу на реформаторський ефект нових ідей, чужорідних для титульної нації і домінуючої культури – вони долають межі локальних традицій, поширюють їх, надають динаміки, і навпаки, програми автохтонізації, формування суто національної церкви, місцевих прочитань Євангелія привносять у церкви консервативні і ретроградні елементи життя й культури навколишнього суспільства [11, 169].

Отже, на зміну ізоляціонізму, радикальному консерватизму і сепаратизму євангельських церков приходять усвідомлення секуляризації світу як об’єктивної даності, яка вимагає модернізації, церковних реформ. Показово, що позиція євангельських церков у даних аспектах стає референтною навіть для православних богословів [7].

У сучасному українському євангельському протестантизмі відбувається перехід від досвіду маргінальності до свідомої соціалізації в пострадянському і постхристиянському суспільстві. За часів царських і радянських репресій євангельські громади були приречені до “буття на маргінесі”, тому актуальним був досвід інших протестантських церков як меншин і опозиції. Можливість “входження у світ”, соціалізації в якості повноправного суб’єкту громадянського суспільства відкриває для вітчизняного протестантизму нові перспективи творчого засвоєння парадигми Реформації.

Можна визначити конкретно-соціальні форми відображення загальнопротестантських принципів і парадигми європейської Реформації в контексті української євангельської традиції: ідентифікація української євангельської спільноти як національної церкви, створення власного богослов’я культури, формування релігійного етосу середнього класу, розвиток неформальних релігійних спільнот, екуменічна співпраця з іншими церквами, християнське підприємництво і благодійність.

В євангельському протестантизмі відсутня рецепція гуманізму як цілісної духовної культури, антично-християнського синтезу, що відображено у внутрішній конфліктності культурного, соціального, політичного вимірів із суто релігійними доктринами.

Протестантський образ віруючого як активного члена соціуму, що служить Богу повнотою своїх можливостей і талантів, лишається нерозкритим для протестантизму українського.

Секуляристські версії модерного протестантського богослов’я є неадекватними для українського євангельського християнства, вступають у конфлікт із традиційними уявленнями, які сформувалися під впливом православної духовної культури.

Відновлення зв’язку з європейською Реформацією уможливорює засвоєння ліберальних і постліберальних богословських підходів, прийняття множинності як соціально-богословської цінності, подолання субкультурності й переосмислення традиційної духовності, особливо тих її елементів, котрі були сформовані внаслідок асиміляції православною культурою та стереотипів колективістської ментальності.

Протестантські церкви можна вважати територією суспільних біфуркацій, реформаційної активності, фабриками смислів (за З.Бауманом), отже, український євангельський протестантизм, входячи у простір протестантизму європейського, приймає виклик власній традиції і традиційності, перетворюється із стабільної маргінальної

культури меншості на альтернативну релігійну культура, а то й навіть на контркультуру, що намагається стати головним вектором суспільного розвитку.

Консервативна ментальність як історичний досвід і реформізм як архетипна властивість віровчення є фундаментальною суперечністю в євангельській соціально-богословській позиції

Отже, євангельське християнство є показовим феноменом сучасності як новий тип релігійності. Зберігаючи ортодоксальну біблійну позицію у богословських доктринах, воно звертається до досвіду різних духовних традицій і відкривається до міжконфесійної співпраці і широкої соціокультурної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Барт К.* Оправдание и право. – М., 2006.
2. *Бэрик О.* Почему некоторые церкви растут, а другие падают? // <http://ru.christiantoday.com/article/1965.htm>
3. *Гамм В.* Християнство – єдиний світогляд, здатний об'єднати // Назустріч надії. – 2007. – Вип. 1.
4. *Еленский В.* Христианство в XX веке: уроки выживания // <http://www.archipelag.ru/http/authors/elensky/?library=963>
5. *Заватски В.* Евангелическое движение в СССР после Второй мировой войны. – М., 1995.
6. *Куксенко Ю.Ф.* Наши беседы. – СПб., 2006.
7. *Кырлежев А.* Власть Церкви. – М., 2003.
8. *Мак-Артур Д.* Религиозный либерализм // Евангельская нива. – 2002. – № 2.
9. *Мицевська О.* Вплив християнської моралі на суспільство // Благовісник. – 2007. – №4.
10. *Никольская Т.* Уроки истории для ЕХБ // Евангельская газета “Мирт”. – 2007. – № 2 (57).
11. *Ньюбигин Л.* Раскрытие тайны. Введение в теологию миссии. – М., 2006.
12. *Паночко М.* Єдність – фундамент для пробудження // Назустріч надії. – 2007. – Вип. 1.
13. *Подберезский И.В.* О плюрализме // Богомыслие. Журнал Одесской богословской семинарии. – 2004. – № 10.
14. *Подберезский И.В.* Христианская личность // Путь Богопознания. – 2000. – Вып. 6.
15. *Рормозер Г.* Кризис либерализма. – М., 1996.
16. Современная религиозная жизнь России. Опыт систематического описания. – М., 2003–2004. – Т. 2. Протестантизм. – 2003.
17. *Спис О.* Релігійно-суспільні та соціокультурні зміни в пізньопротестантських громадах (за результатами експертного опитування) // Українське релігієзнавство. – 2005. – № 2.
18. *Фундаментализм.* – М., 2003.
19. *Харпер Т.* Либеральные церкви развиваются стабильнее // <http://www.baznica.info/modules.php?name=News&file=article&sid=257&mode=thread&order=0&thold=0>